

HAKKA'L-YAKÎN

“Hani Mûsâ ailesine, ‘Ben bir ateş gördüm. Ondan size bir haber, yahut ısınasınız diye bir kor ateş getireceğim.’ demişti. (Mûsâ) Oraya geldiğinde şöyle seslenildi: ‘Ateşin bulunduğu yerdeki ve çevresindekiler mübârek kılınmıştır! Âlemlerin Rabbi olan Allah, eksikliklerden münezzehtir!’” (Neml, 7-8)

Her ezoterik doktrinde, îmânın üç mertebesine yönelik referanslar bulunur. İslâm mistisizmi yani tasavvufta bu üç mertebe “İlme'l-Yakîn”, “Ayne'l-Yakîn” ve “Hakka'l-Yakîn” olarak bilinir. Aralarındaki fark ise İlâhî Hakikat'i temsil etmek için ateş unsurunun kullanılışıyla tasvir edilmektedir. En alt mertebe olan ilme'l-yakîn, tıpkı Mûsâ'dan yalnızca “Yanan Çalı”nın “haber”ini alanlar gibi, ateşe dair bilgisi yalnızca ateşin târifini işitmekten ileri gelen kişiye özgü bilgidir. İkinci mertebe olan ayne'l-yakîn, tıpkı Mûsâ'nın çalıya ulaşmadan önceki durumu gibi, ateşe dair bilgisi onun alevlerinin ışığını görmekten ileri gelen kişiye özgü bilgidir. En üst mertebe olan hakka'l-yakîn ise ateşe dair bilgisi, ateşle yanmaktan ve böylece ateşle bir olmaktan ileri gelen kişiye özgü bilgidir. Zîra bu mertebe, yalnızca Bir'e özgüdür. Bu Birlik'in tahakkuku, burada çalı ile çevrili İlâhî Huzur'a çağrılışıyla Mûsâ'ya gösterilmiştir. Bu huzura giriş, ateşe girmeye eşittir: *“Ateşin bulunduğu yerdeki ve çevresindekiler mübârek kılınmıştır.”*

Kur'ân'ın diğerk bir sûresinde de “Yanan Çalı”ya atıfta bulunularak bu ulvî tecrübe ilave bir sembolizmle teyit edilir:

“Ateşin yanına varınca, ona şöyle seslenildi: ‘Ey Mûsâ! Şüpheli yok ki, Ben senin Rabb’inim. Hemen pabuçlarını çıkar. Çünkü sen mukaddes Tuvâ vadisinde sin.” (Tâ Hâ, 11-12)¹⁹

Hiz. Mûsâ yanan çalıya ulaştığı vakit, hakka’l-yakînde fenâ buluşu, pabuçlarını çıkarmasıyla yani yaratılmış iki âlem olan cennet ve dünyadaki zâhirî varoluşunun temelini Hâlık-ı Zü’l-Celâl’den ayırmasıyla temsil edilir. Bunun aksini de yapamazdı, zîra tefsirlere göre vadinin adı, aşağıda Kıyâmet Günü’nü tasvir eden şu âyette de görüldüğü üzere “dürmek” anlamına gelmektedir.

“Yazılı kağıt tomarlarının dürülmesi gibi göğü düreceğimizez günü düşün.” (Enbiyâ, 104)

Tüm “ötekilik”lerden sıyrılmak, sûfi olarak da adlandırılan “İnsân-ı Kâmil” mertebesine erişmektir. Açıkçası bu hiçbir biçimde bir mertebe olarak addedilemez. Zîra hakîkatinin yakîni kendi dışındaki her şeyi imha eden “Allah’ın Ezelî ve Ebedî Birliği”nden başkası değildir. Bu yüzden bazen “Sûfi, yaratılmamıştır.”²⁰ denmektedir. Çünkü hakîkat yaratılmamıştır ve sûfinin içinde yaratılmış olan her şeyi imha ederek yalnızca kendini bira-

19 Kur’ân doğrudan vahiy olduğu için, bir çeviri ile orijinali arasında müşterek bir ölçü söz konusu olamaz. Bir çeviri, anlamın yalnızca bir bölümünü aktarmaya hizmet etmekle birlikte ibâdet maksadı bağlamında bir değeri yoktur. Hiz. Peygamber’e Hiz. Cebrâil tarafından aktarıldığı şekliyle muhafaza edilmiş olan orijinali, İslâm’da merkezî bir konuma sahiptir. Hıristiyanlık’ta bu konum Yeni Ahit tarafından değil, Kur’ân-ı Kerim’de (Âl-i İmrân, 31 ve 45; Nisâ, 171) “Kelimullah” olarak zikredilen bizzat Hiz. İsa’nın konumuyla muhafaza edilir.

20 “es-sûfi lem yuhlak.”

kır. İnsân-ı kâmilin ilâhî hakîkatle olan bu özdeşliği,²¹ Cenâb-ı Hak tarafından bir kutsî hadiste Hz. Peygamber'in dilinden şu şekilde beyan edilir:

"Kulum bana nâfilelerle yaklaşmaya devam eder, sonunda sevğime erer. Ben kulumu sevince de artık işiten kulağı, gören gözü, tutan eli, yürüyen ayağı olurum."

Aynı husus, sûfîler tarafından hadis kabul edilen şu sözde vurgulanır:

"Ben 'mim'siz Ahmed, 'ayn'sız Arab'ım. Ben'i gören, Hakk'ı görmüştür."²²

"Mîm" harfi, ölümün yani sonun harfidir. "Ayn" harfi ise yaratılışın kaynağı, yani başlangıcın harfidir. Başlangıç ve sonla ilişkili her şey, hakka'l-yakînde yeniden özümсенir ve geride yalnızca başı ya da sonu olmayan Bir, yani "ehad" ve "Rabbî" kalır. Bu kelimeler özellikle hakîkatin fenâdan sonra bekâ ("el-bekâ ba'de'l-fenâ") olarak isimlendirilen yönüne atıftır. Zîra değışime tâbi olan her şey ortadan kalkmış olup, mütebâkî, yani Bâkî olan ise her tür değışimin ötesinde yer alır. Bu mütebâkî, hakîkî 'kendî'dir. Bir başlangıç ve sonu olup Arap Ahmed'e tekâbül eden 'kendî' ise yalnızca bir tezahürdür. 'Hakîkî kendî'nin Allah'tan gayrısı olmayışı, diğer bir hadîs-i şerifte şöyle ifade edilmiştir:

"Kendini bilen, Rabb'ini bilir."

21 Hz. Allah'ın 1. şahıs olarak doğrudan kelâmda bulunduğu hadîs-i kudsi ile Hz. Peygamber'in bir beşer olarak şöylediği hadîs-i şerif arasında bir ayrım yapılmalıdır.

22 "Ene Ahmedü bilâ mîm; ene Arabiyyü bilâ ayn; men ra'ânî fekad ra'al-Hakk." Mübalağa sigasıyla kullanılan Muhammed (övülen) gibi, Ahmed de Hz. Peygamber'in isimlerinden biridir. Bir diğer ismi ise Tâ-Hâ'dır (bkz. Dipnot 35).

“Kendi”, O’nu gizleyen “kendi” perdelerinin hakikat tarafından açık bir biçimde yok edildiği insân-ı kâmile bırakılan şeylerin cem’idir. Bu yüzden Bakara Sûresi’nde şöyle buyrulur:

“O’nun resûllerinden hiçbirini (diğerinden) ayırt etmeyiz.” (Bakara, 285)

Zîra, onların her biri hakka’l-yakînde kendinden başkası değildir ve kendi de daima Bir ve Aynı’dır. Meleklerle Âdem sûretindeki insân-ı kâmil önünde secde etmelerinin emredilişi, her şeyden önce kendi nedeniyledir.²³ Hakka’l-yakîn olan kendi, Bir’dır; birçok şey arasında tek bir şeyin birliğiyle bir olmayıp tüm ikilikleri ebedî olarak yok eden Birlik’le Bir’dır. O’nu birden fazla kılacak şekilde hiçbir şey O’na ilave edilemez, zîra O zaten Sonsuz’dur. Bu Sonsuz Birlik (el-ehadiyye), bazen O (hüve), bazen de Zât (ez-Zât) olarak isimlendirilir. Bu nedenle Zat Cenneti, cennetlerin en yükseğidir; ya da hakka’l-yakînde tek cennettir, O’nun cennetidir. Her şey zaten orada olduğundan, O’na hiç kimse giremez. Dolayısıyla birinin Zat Cenneti’ne girdiği söylendiği vakit kastedilen şey, o kişinin nefsinin hiçliğe indirildiği ve dolayısıyla ‘bir’den hiçe dönüştürüldüğüdür, zîra yalnızca hiç O’na girebilir. Kişinin hiçliğinin bu bilgisine “fakr” adı verilir ve İsâ’nın şu sözünde “fakr”a işaret edilmektedir: “*Bir devenin iğne deliğinden geçişi, zengin bir adamın Tanrı’nın Melekût’una girişinden kolaydır.*” “O’nun resûllerinden hiçbirini (diğerinden) ayırt etmeyiz.” âyetinde, fakr bakımından “Kendi”nin pek de resûllerin

23 İslâm’da bir peygamberden sadece ismiyle söz edilişi, edeb eksikliği kabul edilir. Asıl şekli “Seyyidünâ Âdem (Seyyidünâ İsâ, vb.) Aleyhisselâm!” şeklinde olmalıdır. Ancak gereksiz bir tuhaflıktan kaçınmak için, bu noktada istemeyerek de olsa Avrupa âdetlerine uymaya karar verdik.

“kendi”leri olarak anlaşılmadığı diğer bir anlam görülebilir. Her ne kadar İsrâ Sûresi’nde,

“Andolsun, peygamberlerin bir kısmını bir kısmına üstün kıldık. Dâvûd’a da Zebûr’u verdik.” (İsrâ, 55)

buyrulmuş olsa da, bu üstünlük ayrımı yalnızca Zat Cenneti’nin aşağısında olana atıftır. Oysa Zat’ta, hakkı tahakkuk ettirme bakımından tamamı eşittir.

“Allah zengindir, siz ise fakirsiniz.” (Muhammed, 38)

Peygamberlerin en üst kıymete sahip olarak değerlendirilmeleri, işte bu eşitlik içredir. Zîra peygamberler, tüm dünyevî ve semâvî tamlıklarına oranla “fakr”ları bakımından kıyaslanamayacak biçimde daha büyük ve daha zengindirler. Çünkü bu hiçlik ve fakr, Hakk’ın sonsuz keremine ulaştıracak yegâne anahtardır. Ancak varlık açık bir biçimde Hak’ta yok olduğundan, O’nun keremine sahip olma hakkını elde ettiği söylenemez. Zîra hakîkatte O’nun kerem sahibi olması asla sona ermemiştir.

Fenâdan önce, varlık da sıfatlarla²⁴ Zat’tan, yani kesretle Vahdet’ten perdelenmiştir. Fenâda ise Zat tarafından sıfatlardan perdelenmiştir. Fenânın ardından bekâda ise ne sıfatlar tarafından Zat’tan, ne de Zat tarafından sıfatlardan perdelenmiştir, fakat sıfatlar Zat’tan gayrısı da değildirler. Tüm sıralar arasındaki bu en büyük sır, Bir olan Sonsuz Kerîm’in sırrı, Bölünemez Birlik’teki tüm sıfatlarla birlikte Zât’ı ifade eden Allah ism-i Celîl’inde vurgulanır. Bu sırra ilişkin şöyle buyrulmaktadır:

“De ki: ‘O, Allah’tır, bir tektir (Ehad). Allah Samed’dir.’” (İhlâs, 1-2)

24 Mesela Rahmet, Celâl, Cemâl ve Kudret’i.

Beşerî idrak zayıflığında Allah'ta içkin olan sonsuz kerem adeta ikiliğe doğru taşmasın diye, Allah ism-i Celîl'i O'nun birliğinin iki tasdiki arasında muhafaza edilmiştir. "O" sıfatlar bakımından herhangi bir ayırım olmaksızın kendinde saf Zât'ı ifade eder. Sonra beşer aklının tasavvur edebileceği herhangi bir sınırlama ya da noksanlık emâresini ortadan kaldırmak için, Allah ism-i Celîl'i de mutlak bereket ve ezelî olarak "kendi kendine yeterli" anlamındaki es-Samed ismiyle birlikte dile getirilir.

Hak Bir'dir, lâkin mümin için O'nun birliği herhangi bir kayıp korkusunu îmâ etmez, zîra Hak ayrıca Rahmân²⁵ ve Kerîm'dir. Fenâ ile elden alınan şey, Gerçek Kendi'nin sonsuz ölçüsü uyarınca ebediyette tekrar verilir. Farklı varlıklar, nurun aslı beyazlığına tekrar çekilen farklı renkler gibi Hak'ta fenâ bulur. Bununla birlikte, sanki beyazlığın diğer tarafında hakikî renklermiş gibidirler. Her biri kendi gerçekliğinin ezelî parıltısında hayalî Kendi'dekine nazaran karşılaştırılmayacak ölçüde daha belirgindir, fakat aynı zamanda hiçbir ikilik, hiçbir ötekilik yoktur.

O'nun cenneti olması bakımından Zat Cenneti olarak isimlendirilen, Allah'ın cenneti olması bakımından Firdevs olarak isimlendirilir. Hz. Peygamber şöyle buyurmuştur:

"Allahu Teâlâ'dan istediğinizde, Firdevs'i isteyin. Çünkü o cennetin ortası ve en yükseğidir. Cennetin ırmakları da ondan fışkırır."

Burada sevilenler,²⁶ İlâhî Makam (el-makāmu'l-İlâhî) yani sebât makamı olan fenânın ardından bekâya vâsıl ol-

25 Bu isim rahmetin asıl kaynağını ifade ederken, tezahürü Rahîm'e bağlıdır.

26 Onlar "...onu sevince de artık işiten kulağı, gören gözü, tutan eli, yürüyen ayağı olurum." hitabına mazhar olanlardır.

muşlardır. Ancak kesretleri Allah'ta bir kesreti îmâ ediyor görünmesin diye, onlardan bahsedildiği vakit sanki Allah'tan ayrılmışlar gibi "yaklaştırılanlar" (*el-mukarrebûn*) olarak adlandırılırlar. Kevser'den, diğer ırmakların kendisinde aktığı o yüce ırmaktan içenler de onlardır. Kevser'le alâkalı olarak Hz. Peygamber şöyle buyurmuştur:

"Onun (Kevser) çevresinde gökteki yıldızlar kadar çok sayıda gümüş kase vardır. Her kim ondan içse, asla susuzluk çekmez."

Yakınlaştırılanlar (*mukarrebûn*) Firdevs'te, ayrıca kendisi de Kevser gibi misk kokan Tesnîm adlı bir pınardan içerler. Bununla birlikte, yükseltilmişlik ifadesi bakımından Tesnîm adı, tıpkı ırmağın (Kevser) adında yer alan bolluk ifadesinde olduğu üzere, haiz olduğu önemi, olduğundan daha az göstermektedir. Zîra Kevser, el-Kuddûs'un sonsuz saadetinin feyezânından daha azı değildir. Allah'a yakın oluşun târifi ışığında ölçülmesi gerekli yakınlık ifadesi bağlamında, ondan içenlerin durumu da bunun aksi olamaz.

"Biz ona (insana) şah damarından daha yakınız."
(Kâf, 16)

Cennet bahçeleri ve pınarlarının yanı sıra ırmakları, meyveleri ve eşlerinden bahsetmek, hakîkati dile getirmektir. Oysa bu dünyada böylesi nimetlerden bahsetmek, sadece bir ifade biçimidir. Zîra gerçeklikler cennettedir ve bu dünyada gördüklerimiz ise gerçekliğin yalnızca uzak gölgeleridir.

Değişmez ve bölünmez Allah, yanında diğer tüm hakikatlerin mevcudiyetlerinin zâil olduğu hakîkattir. Böylesi bir izâfî hakîkat de "şerîat"tır. Şerîatın hakîkati "Ben

ve Sen” kelimeleriyle ifade edilirken, tarîkatin, yani Allah’a giden doğrudan yolun hakîkatinin “Ben benim ve sen bensen” kelimeleriyle ifade edilebileceği dile getirilir. Fakat hakîkatin kendisi şöyle dile getirilir: “Ne ben varım ne sen, O’dur ancak var olan.”²⁷

İnsân-ı kâmil, hakîkate kendisinin hiçbir şey olduğunu, lâkin O’nun her şey olduğunu ebedî olarak tahakkuk ettirir. Fakat söz konusu tahakkuk, insan nefsinin ötesindedir ve “Kul, kul olarak kalır.”²⁸ sözüyle kastedilen de budur. Kul, Allah olamaz zîra ya görünüşte olduğu gibi kuldur ya da gerçeklikte olduğu gibi hiçbir şeydir. Diğer tüm insanların nefslerinde olduğu üzere insân-ı kâmil de beşerî nefsinin ilâhî kılamaz; ne var ki onun nefsi, belirgin bir nitelik farklılığıyla Allah dışında bir varlığın hayalini zımnen gösterir. Onlardan tür bakımından değil, ayrıca bu ayrı varoluşun hakîkate bir hayalden daha fazlası olmadığına canlı bir şuuru olarak adlandırılacak bir şey bakımından farklılaşır. “Muhammed bir beşerdir ancak değildir diğerleri gibi, bir yakut gibidir taşlar arasındaki” şeklinde bir deyiş vardır. Gerçi nefis de nefis olarak kalır, gecenin gece olarak kalması gibi; yoksa o gider ve gündüz gelir. Lâkin insân-ı kâmilin nefsi kendi başına hakka’l-yakînin doğrudan bilgisine erişemese de, diğer nefslerin aksine hakîkatin ruhunun güneşinden neşet eden bir ışık şuaı onun merkezine temas eder. Zîra İslâm’da Hz. Peygamber’in nefsiyle temsil edilen bu kâmil nefis, “*Melekler ve Rûh’un indiği*” Kadir Gecesi’nden (*leyletü’l-kadr*)²⁹ başkası değildir; kalp yani

27 “eş-şeriatu: ene ve ente; et-tarikatu: ene ente ve ente ene; el-hakikatü: la ene ve la ente, Hüve.”

28 “el-abdu yebka’l-abd.”

29 Bkz. Kadir Sûresi.

bu mânevî şua noktası, kâmil nefsin bulutsuz bir gecesindeki bir dolunay gibidir. Bu durum onu diğer gecelere nazaran “*bin gecedden daha hayırlı*”, bir başka deyişle, diğer nefsler arasında emsalsiz kılar. Nefsin ruh güneşine nazar ettiği bu ay, ayne’l-yakîndir. Onun varlığı da “*fecre kadar*”, gece kaybolana kadar, nefs kendi huzuruyla birlikte gerçekliğin nurunda fenâ bulup geride sadece mutlak tevhid huzuru kalana kadar nefsi huzurlu kılar.

Herhangi bir kemâlatın varlığının ya da aslında Allah dışında herhangi bir şeyin varlığının bir hayal olmasına karşın, yaratılmış kâinatın hayalî kemâlatı da O’nun kemâlinin sûretleri olmaları sebebiyle henüz hakîkate erişememiş kişi için rehber ve muharrik işlevi görebilirler. Söz konusu sûretler arasında bu dünyanın sınırları ötesine geçmemiş bir kişi tarafından kolayca anlaşılabilir en yüksek ve en tam olanı, bizzat beşerî kemâlatıdır. Dahası, diğer dünyevî kemâlatın aksine bu kemâlat, sâlikin hakîkate giden yolda geçmek durumunda olduğu bir hâldir. Dolayısıyla dinler beşerî kemâlat hâlini ziyadesiyle methederek, onu seyri sülûkun ilk aşamasının sonunu gösteren bir lamba şeklinde izah ederler. Tıpkı güneş ışığının ilkin yol göstermekten ziyade gözlerini kamaştırmaya yaradığını bilerek uzun bir süre karanlıkta yaşamış bir kişiye dolunaya bakmasının söylenebileceği gibi, hâli bu yolculuğun hitâmı olan insân-ı kâmil de iki kâmil tabiata sahip olarak temsil edilir. Sâlik için daha yakın ve daha erişilebilir olmasına rağmen, gerçekte yanında bir hiç olduğu İlâhî Tabiat (el-lâhut) ile bu tabiatın salt bir sûreti ya da yansıması olan kâmil beşerî hâl (en-nâsut). Hâlihazırda söylenenler uyarınca bu iki tabiat, kâmil nefs ve Kâmil Nefs olarak adlandırılabilir;

ilki Arap Ahmed'e tekâbül ederken, ikincisi Tek Rabb'a tekâbül eder. Kâmil beşerî tabiat, sâlikin diğerine yükselmeden önce edinmesi gerekli tabiat anlamında adeta sâlik ile İlâhî Tabiat arasında durmaktadır. İşte burada hiç kimsenin evvela Hz. Peygamber'e kavuşmadan Allah'a kavuşamayacağı sözünün bir yorumu yatmaktadır.



İki tabiatı haiz insân-ı kâmil, yukarıdaki ve aşağıdaki üçgenlerin sırasıyla ilâhî ve beşerî tabiatı temsil ettiği Süleyman Mührü'nde tasvir edilir. Bu ikilik nedeniyle insân-ı kâmil, semâ ile yer arasındaki aracıdır. Yine bu işlev yüzünden, bazen ona "berzah"³⁰ olarak atıfta bulunulur.

"O, iki denizi birbirine salmıştır. Şu tatlı ve susuzluğu gidericidir. Bu ise tuzlu ve acıdır. (Allah) aralarına bir berzah ve aşılmaz bir engel koymuştur." (Furkân, 53)

Yalnızca O'nun kalbinde, âhiretin tatlı suyu ve bu dünyanın tuzlu suyu buluşur. Bu buluşma nedeniyle, bizzat onun beşerî tabiatı, Tîn Sûresi'nde de ifade edildiği gibi tüm dünyevî şeyler arasında en soylusu ve en iyisidir.

"Biz insanı en güzel bir biçimde yarattık." (Tîn, 4)

Hatta onun varlığı nedeniyle semânın yakınlığı, tıpkı gündüz yaklaşınca Ay'ın soluklaşması gibi bazen dünya kanunlarının fark edilebilir bir biçimde inkıtaa uğramalarına yol açar. Suyun şaraba dönüşmesi ya da kaya üzerine iz bırakıp kum üzerinde herhangi bir iz bırakmayan bir adımı çağrıştıran bir mucize de böylesi anlarda gerçekleşebilir. Süleyman Mührü'nde olduğu gibi onun

³⁰ Köprü ile aynı sembolik anlama sahip olan berzah, antik Romalıların Pontifex yani "köprü kuran" (gök ve yer arasında) ünvanını çağrıştırmaktadır.